

Oldal Mária: Háromdimenziós tárgyak katalogizálása a könyvtári rendszeren belül

Háromdimenziós tárgyak nem tartoznak a tradicionális könyvtári anyagok körébe, mégis alig akad olyan gyűjtemény, amely ne rendelkezne a gyűjtőkörébe eső műtárgyakkal, iparművészeti alkotásokkal, továbbá a kultúra és a történelem sokféle tárgyi emlékével. Az olvasóterem és az irodák falán elhelyezett festményektől kezdve a könyvtáralapító mellszobrán át meglepő számban fordulnak elő tárgyak egy-egy könyvtári vagy levéltári gyűjteményben: például a híres író pennája, nyomólemezek, érmék és emléktárgyak. Ezek legtöbbször kívül rekednek a könyvtári feldolgozás keretein.

Több oka is lehet annak, hogy a tárgyak katalogizálása fókuszpontba kerül. A könyvtár új helyre költözése, vagy az anyaintézményen belüli átrendezés, bővítés magával hozza a leltározást, ami szükségessé teszi a tárgyak lefényképezését, listázását vagy optimális esetben a tárgyleírások elkészítését. A digitalizálás középpontba kerülésével a könyvtár nemcsak magát a gyűjteményt gondozza, hanem a gyűjteményről készült digitális képeket is, amelyek a gyűjtemény részévé válnak. A digitalizálás folyamata a technikai információ (technical metadata) kívül szükségessé teszi a kép tárgyról készült formai leírást is (descriptive metadata). A digitális kép leírásának adatai nagymértékben megegyeznek a képen megjelenő tárgy leírásának adataival. Optimális esetben a tárgyleírás létezik a digitalizálást megelőzően, és felhasználható a digitális kép leírására. Amennyiben nem volt tárgyleírás a digitalizálás előtt, maga a digitalizálás folyamata szükségessé teszi a tárgyleírások elkészítését. Másik tényező, hogy a világháló böngészőinek mindent magukba foglaló listái magasabb szintű felhasználói igényt teremtettek. A kutatók elvárják, hogy több forrásban egységes platformon keresztül keressenek vissza és kapják meg a keresés eredményét. Az újfajta felhasználói igényt figyelembe véve több tanulmány és kísérlet is foglalkozott a könyvtárak, múzeumok, levéltárak és vizuális anyagok leírásainak összevonásával.² A tendencia a szétszóródás és a specializálódás helyett az aggregáció felé mutat.

Könyvtári berkeken belül a háromdimenziós tárgyak leírásának a legjobb helye maga a könyvtár katalógusa. A katalogizálási szabályok és a formátum érettsége, a könyvtári rendszer megléte és a leírásrendszerek közti könnyű kommunikációja, vagyis az infrastruktúra kiépítettsége, megkönnyíti a döntést. A könyvtári címléíró szabványok rugalmas kezelése, új szabályzatok alkalmazása és egy csöpp kreativitás lehetővé teszi a tárgyleírások integrálódását az intézmény katalógusába.

Példa erre a New York-i Morgan Könyvtár és Múzeum (<http://www.themorgan.org>) CORSAIR nevű központi katalógusa (<http://corsair.themorgan.org>), amelyben könyvek, középkori és reneszánsz kódexek, irodalmi, történelmi és zenei kéziratok, mesterrajzok, metszetek, műtárgyak és a kultúrtörténet egyéb tárgyai, továbbá egy történelmi levéltári gyűjtemény darabjai egy MARC-alapú könyvtári rendszerben kerültek feldolgozásra.³

Érdekességképpen lehet megemlíteni, hogy a gyűjtemény fontos magyar anyagot is tartalmaz, többek között három darabot Mátyás király Corvina könyvtárából. Kettő ezekből kódex (Didymus: Liber de Spiritu Sancto - MS M.496, és Cicero: Opera - MS M.497), egy pedig inkunábulum (Johannes Angelus, Astrolabium - PML 55175, ChL 379a). A középkori kéziratgyűjtemény másik jelentős darabja a Magyar-Anjou Legendárium rekonstruált fóliói (MS M.360). A zenei gyűjteményben Liszt Ferenc Mefiszto keringője és Brahms Magyar táncai mellett Lehár Ferenc és Rózsa Miklós zenei kéziratjai is megtalálhatók. A kéziratgyűjteményben többek között Bartók Béla, Kossuth Lajos, Eszterházy Miklós,

Goldmark Károly és Vámbéry Ármin levelei is megtalálhatók. Több fontos magyar vonatkozás van a proveniencia terén is, mint például egy Magyarországon 1784-ben készült díszkötés Phaedrus Fabuláin gróf Károlyi József tizenhatodik nevenapjára (PML 78793), vagy a több mint 1500 darabból álló olasz mesterrajzgyűjtemény, amelyet Scholz János (1903-1993) ajándékozott a könyvtárnak. Az ikonográfia terén is érdekes magyar vonatkozásokat találunk, például Giuseppe Maria Mitelli (1634-1718) rajza a bebörtönzött Thökölyről (1977.8), amely a Scholz gyűjtemény részét képezi, vagy egy kora tizenhatodik századbeli hársfaszobor, amely magyarországi Szent Erzsébetet ábrázolja könyvvel a kezében. A katalógusban előforduló háromdimenziós tárgyak változatosságára példa Charles Dickens tintatartója és szivartárcája, Goethe lúdtolla, Voltaire aktatáskája, gyertyatartó, amely egykor William Makepeace Thackeray tulajdona volt, étkészlet J. Pierpont Morgan CORSAIR nevű yachtjáról, boros és likőrös üvegek (legtöbbje üres) az egykori Morgan ház pincéjéből, George Washington és Robert Browning hajtincse, egy mikroszkóp, amit Charles Lutwidge Dodgson, azaz Lewis Carroll ajándékozott unokaöccsének, John Ruskin ólomkatonái, továbbá selyemvirágok és koszorú J. Pierpont Morgan temetéséről. Mindezekről a tárgyakról MARC formátumú leírás található az intézmény egységes katalógusában.

A tárgyleírások megjelenése a könyvtár katalógusában azonnali eredményeket hoz. A leírások elérhetővé válnak mind a nagyközönség, mind az intézmény munkatársai számára. Helyi használatra készült listák legtöbbször nem kerülnek nyilvánosságra, sőt, sokszor intézményen belül sincs mindenkinek hozzáférése. A katalógusban a visszakeresés folyamán a tárgyleírások kontextusba kerülnek: egy listán jelennek meg a róluk szóló vagy hozzájuk kapcsolódó könyvekkel és egyéb anyagokkal együtt. A Morgan Könyvtár kurátorai például egyszerre találnak rá egy művész rajzaira és metszeteire a művész leveleivel és olyan levelekkel, amelyben a művészt megemlítik, továbbá a hozzá kapcsolódó tárgyakkal, a művész egykori tulajdonát képező anyagokkal (proveniencia), vagy a levéltár olyan darabjaival, amelyek azt dokumentálják, hogyan kerültek mindezek az anyagok az intézmény tulajdonába.

Bár a MARC formátum nem elsősorban tárgyleírásra készült, és magának a formátumnak a korszerűségét is gyakran megkérdőjelezzük, a könyvtáros társadalom továbbra is kiterjedten használja és fejleszti a formátumot. A MARC-ban készített leírások olyan kódolt formában léteznek, aminek fennmaradásáról, továbbfejlesztéséről és adatmigrációjáról az egész könyvtári szakma gondoskodik majd. Ahogy Karen Coyle fogalmazta "Halott-e a MARC?" című írásában, nem a formátum a fontos, hanem a leírás tartalma.⁴ Még egy egészen rövid leírás megjelenése a nyilvános katalógusban is elég lehet arra, hogy a kutatók, művészettörténészek, proveniencia esetén családtagok, értékes információval egészítsék ki a tárgyról meglevő tudásukat. További előny, hogy kisebb gyűjtemények nem kényszerülnek több rendszer párhuzamos működtetésére, mindezzel nem csekély költséget takarítva meg rendszerfenntartási és humán erőforrás terén.

Alapvető átalakulások történnek a katalogizálási szabályzatok terén is. Bár a hamarosan megjelenő új szabályzat, Resource Description and Access (RDA), amely az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályzat (AACR2) helyébe kerül majd, kedvezőbb lesz a különböző formátumú anyagok leírásának elkészítésében, mégis, a jelenlegi könyvtári cíMLEÍRÁSI szabályrendszerek a nyomtatott szöveget, a könyvkiadási folyamatot és magát a könyvet privilegizálják, valamint arra építenek, hogy a leírt kiadvány több példányban létezik. Ez utóbbira épít az IFLA által kiadott elméleti modell, A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (FRBR)⁵ is, amely a művészetek, építészet és a materiális kultúra tárgyainak leírása esetében csak részben alkalmazható.⁶ A sokféle típusú anyagot magában foglaló CORSAIR katalógus, továbbá a többféle katalogizálási szabályzat alkalmazása egy

katalóguson belül járult hozzá ahhoz, hogy a Morgan Könyvtár és Múzeum bekerült az RDA tesztpartnerek közé.⁷

Meghatározó különbség a könyv és a tárgy között az is, hogy míg a könyv a leírás alapelemeit a címlap, impresszum stb. formájában önmagában tartalmazza, addig a tárgy ritkán hordoz információt önmagáról, a leírásához szükséges adatok külső forrásokból származnak. A könyvkatalogizálás szabályai, amelyek az átírással vonatkoznak (például a szögletes zárójel használata, amikor az adat a könyvön kívülről származik), irrelevánsak a tárgyleírás esetében. A könyvkatalogizálástól eltérő az is, hogy a tárgyon magán megjelenő szöveg csak ritkán kerül a címtételbe, és legtöbbször a megjegyzések között szerepel (MARC 562a, azonosító jelek⁸).

A jelenlegi könyvtári katalogizálási szabályzatok tárgykatalogizálásra vonatkozó alkalmazását megnehezítik a hiányzó koncepciók is, és az azoknak megfelelő hiányzó adatelemek és MARC almezők. Ehhez szolgál segítségül a 2006 júliusában megjelent *Cataloging Cultural Objects: A Guide to Describing Cultural Works and Their Images*, című, a Visual Resources Association által támogatott szabályzat.⁹ A szabályzat három részből áll.¹⁰ Az első rész általános ismertető a tárgyak/műalkotások és a róluk készült képek katalogizálásáról, ami rávilágít a könyv- és a tárgy-/képkatalogizálás alapvető különbségeire. A szabályzat a "tárgy/műalkotás" fogalmát tágran kezeli. A harmadik rész az azonosító leírások, azaz egységesített besorolási rekordok (authority records) elkészítésével foglalkozik a következő kategóriákban:

1. Személy- és intézménynév (personal and corporate name authority)
2. Földrajzi név (geographic place authority)
3. Fogalom (concept authority)
4. Tárgyszó (subject authority)

Az egységesített besorolási rekordokról szóló rész talán a legkevésbé hasznos a könyvtári rendszeren belüli katalogizáláshoz, mivel ott a Kongresszusi Könyvtár név- és tárgyszó egységesített rekordjai kitűnően működnek.¹¹ Nemrég a forma és műfaj egységesített rekordjainak elkészítése is megkezdődött, aminek nagy szerepe van a tárgyleírásokban.¹² Érdemes megjegyezni, hogy a CCO-val ellentétben a könyvkatalogizálás esetében földrajzi nevek csak mint tárgyszavak szerepelnek a Kongresszusi Könyvtár listájában, és a leírt anyag tartalmára, nem pedig a keletkezési helyére vonatkoznak. Sem a kiadás helye (MARC 260a), sem a hierarchikus helynevek (MARC 752) nem esnek az egységesítés hatálya alá.

A szabályzat második, legnagyobb fejezete a tárgyleírás adatelemeit sorolja fel kilenc fejezetben:

1. Tárgymegnevezés: tárgytípus és cím (object naming: work type and title)
2. Alkotó (creator information)
3. Fizikai jellemzők (physical characteristics)
4. Stílus, kultúra és dátum (stylistic, cultural and chronological information)
5. Helymeghatározás és földrajzi elhelyezés (location and geography)
6. Tárgyszó (subject)
7. Osztályozás (class)
8. Leírás (description)
9. Nézet/szemszög (view information)

A fejezetek definícióval és az alelemek felsorolásával kezdődnek. Megtudjuk, hogy az adatelem egységesítendő-e, ismételhető vagy kötelező. A sok példával illusztrált szabályok kiterjednek a rövidítések, a nagybetűk, az egyes- és többesszám használatára, különböző terminológiai forrásokat ajánlanak, valamint segítséget nyújtanak a többértelműség és a

bizonytalanság kezeléséhez. A fejezetek végén példákat találunk mind tárgyleírásra, mind a kapcsolódó egységesített besorolási rekordokra.

A szabályzat független bármilyen katalogizálási formátumtól. Bár a MARC formátum és a könyvtári rendszeren belüli alkalmazás nem merül fel mint igazodási tényező, mégis meglepően könnyen illeszkednek be a MARC leírás kereteibe a CCO-n alapuló tárgyleírások. Rendkívül hasznos az, ahogy a szabályzat rávilágít a műalkotások/kulturális tárgyak a könyvleírástól eltérő igényeire. Ennek illusztrálására csak néhány példa:

Míg könyvek esetében a szerző, cím stb. adatelemekkel indul a leírás, addig a tárgyleírások elkészítésekor elsőrendű fontosságú magának a tárgynak a megnevezése. Műalkotások esetében nem mindegy, hogy a művész által készített akt szobor, festmény vagy éppen rajz. Egy monográfia katalogizálása közben eszünkbe sem jut azt az alapvető tény megnevezni, hogy a leírás tárgya egy könyv. A CCO szabályzat azt is megengedi, hogy több tárgynevet is rendeljünk a leíráshoz. A tárgymegnevezés MARC formátumba való beillesztésekor a következő almezők jöhetnek számításba¹³:

245 10 |a Bust of Boccaccio |h [sculpture]

300 __ |a 1 sculpture.

655 _7 |a Sculpture (visual works) |x Italian |y 16th century.|2 aat

655 _7 |a Busts |x Italian |y 16th century.|2 aat

655 _7 |a Bronzes (objects) |x Italian |y 16th century.|2 aat

A CCO szabályzat az ismeretlen alkotó fogalmát személynévnek megfelelő entitásként kezeli. Míg a könyvtári katalogizálás szabályai szerint ismeretlen szerző esetében a cím a főtétel, addig a műalkotások esetében az alkotó adatelem kötelező, még ha nem is áll másból, mint abból, hogy 'ismeretlen', kiegészítve a kulturális vagy nemzeti hovatarozást mutató módosító elemmel, valamint kormeghatározással. Például:

Ismeretlen olasz, 15. század

100 0_ |a Anonymous |c Italian, |d 15th century

A CCO megengedi az alkotó személyének bizonytalanságát, azaz az attribúció bizonytalanságát és számol annak fokozataival is, például biztos, tulajdonított, lehetséges, vagy korábban neki tulajdonított.

100 0_ |a Michelangelo Buonarroti, |d 1475-1564

100 0_ |a Michelangelo Buonarroti, |d 1475-1564, |e attributed to

100 0_ |a Michelangelo Buonarroti, |d 1475-1564, |e possible attribution

700 0_ |a Michelangelo Buonarroti, |d 1475-1564, |e formerly attributed to

Ennél még fontosabb, hogy a CCO kitér az ismert művészek nevéhez fűződő anonim attribúcióra is. Se a leírás szempontjából, se a tárgy felbecslése szempontjából nem mindegy, hogy a rajzot magának Bernininek, a műhelyének vagy egy követőjének tulajdonítják.

100 1_ |a Bernini, Gian Lorenzo, |d 1598-1680

100 1_ |a Bernini, Gian Lorenzo, |d 1598-1680, |j Workshop of

100 1_ |a Bernini, Gian Lorenzo, |d 1598-1680, |j Follower of

Műalkotások esetében fontos az iskola és a stílus vagy a periódus meghatározása. Például egy rajz még akkor is a francia iskolához tartozik, ha éppen olaszországi útján készítette a francia művész a vázlatot.

500 __ |a School: French.

655 _7 |a Drawings (visual works) |x French |y 18th century.|2 aat

Bár a CCO nem különbözteti meg, a MARC formátum és a legtöbb könyvtári rendszer különbséget tesz a tartalomra vonatkozó tárgyszavak (650) és a forma/műfaj (655) tárgyszavai között.

650_0 |a Drawing, Rococo.

(a Kongresszusi Könyvtár tárgyszava egy könyvhöz, ami a rokokó rajzművészetéről szól).

655_7 |a Drawings (visual works) |x Rococo. |2 aat

(tárgyszó magához egy rajzhoz; a tárgyszó az Art and Architecture Thesaurus (AAT) forrásból származik¹⁴)

A tárgyleírások könyvtári rendszerbe való integrálásakor óriási előny az infrastruktúra megléte. Amíg a múzeumok, levéltárak és a vizuális anyagok gyűjteményei még csak kísérleteznek egy közös platform létrehozásával, addig a könyvtárak fejlett és komplett infrastruktúrával rendelkeznek. Ebbe illeszthetők bele a háromdimenziós tárgyak leírásai. Sokat segít, ha a könyvtári rendszer adatelemeinek címkéihez tágabb értelmű szavakat használunk, mint például "alkotó" a "szerző" helyett, vagy "készítés" a "kiadás" helyett. Sok rendszer a tárgytípust egy ikonnal jelöli listázáskor. Egy ügyes ikon megkönnyíti a kutató dolgát, mivel a tárgyleírások vizuálisan is elkülönülnek a tradicionális könyvtári anyagoktól.

A Morgan Könyvtár és Múzeum esetében a CORSAIR katalógus leírásai bekerülnek az interneten bárki számára elérhető OCLC WorldCat nevű közös katalógusba (<http://www.worldcat.org>), amely jóval nagyobb kontextust biztosít a tárgyleírások számára. A WorldCat adatbázisból egy link segítségével a kutató visszajut a Morgan Könyvtár katalógusán belül magához a tárgyleíráshoz. A tárgyleírásoknak a könyvtári infrastruktúrába való integrálódásával a WorldCat felhasználó véletlenül is ráakadhat egy-egy érdekes tárgyra a Morgan Könyvtár és Múzeum gyűjteményében.

Míg valószínű, hogy a tárgykatalogizálás nem lesz központi jelentőségű a könyvtárak körében, és a múzeumok és a főként tárgyakat őrző kulturális intézmények sem fognak könyvtári katalogizálási szabványokkal dolgozni, sokat lehet tanulni a különböző típusokra kifejlesztett leíró szabványok összehangolásából. A CCO alkalmazása a könyvtár katalógusában nem helyettesíti a könyvtári leíró szabványokat, hanem kiegészíti azokat olyan pontokon, ahol a műalkotások/tárgyak leírása igényli. A tárgyleírások integrálása a könyvtár katalógusába meglévő infrastruktúrára épít, és azonnali elérhetőséget eredményez a kutatók és az intézmény számára. A tárgyakról készült kódolt leírások pedig szükség esetén könnyedén átvihetők egy másik rendszerbe, vagy szolgálhatnak egyéb dokumentumok alapjául, mint például leltárlista, kiállításcímke, nyomtatott katalógus vagy a digitális képhez csatolt képaláírás.

JEGYZETEK

1 Ez a tanulmány Oldal Mária, "Object Cataloging in Art Museum Libraries". = *Art Museum Libraries and Librarianship*. Joan M. Benedetti, ed. (Lanham, MD: Scarecrow: Art Libraries Society of North America, 2007), 72-75. p. átdolgozott változata.

2 Lásd például: Zorich, Diane, Günter Waibel and Ricky Erway. 2008. *Beyond the Silos of the LAMs: Collaboration Among Libraries, Archives and Museums*. Report produced by OCLC Programs and Research. www.oclc.org/programs/reports/2008-05.pdf (ellenőrizve 2009. szept. 28); továbbá: Eling, Mary W., and Günter Waibel. 2007. "Metadata for All: Descriptive Standards and Metadata Sharing across Cultural Heritage Communities". = *VRA Bulletin*, v. 34, no. 1 (Spring 2007), 7-14. p.

3 Az Ex Libris Group Voyager nevű rendszere segítségével.

4 Is MARC Dead? A panel at the American Library Association Meeting, July, 2000. <http://www.kcoyle.net/marcdead.html> (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)

5 Az FRBR magyar fordítása: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf> (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)

6 Lásd: Clarke, Sherman, and Murtha Baca. "FRBR and works of art, architecture, and material culture," In *Understanding FRBR: what it is and how it will affect our retrieval tools*, Arlene G. Taylor, editor (Westport, Conn.: Libraries Unlimited, 2007), 103-110. p.

7 <http://www.loc.gov/bibliographic-future/rda/test-partners.html> (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)

8 A szövegben szereplő MARC utalások a MARC 21 formátumon alapszanak.

9 Baca, Murtha, et al. on Behalf of the Visual Resources Association. *Cataloging Cultural Objects: A Guide to Describing Cultural Works and Their Images*. Chicago, ALA, 2006.

10 Hasznos összefoglaló jelenik majd meg Elizabeth O'Keefe és Oldal Mária tollából 2010-ben az *Encyclopedia of Library and Information Sciences*-ben, ami az interneten is elérhető lesz.

11 Lásd: <http://authorities.loc.gov/>

12 Lásd: <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/genreformgeneral.html> (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)

13 A MARC 21 példák a CORSAIR katalógus leírásait idézik. További MARC 21 példák találhatóak: O'Keefe, Elizabeth, "The Best of Both Worlds: Using CCO for Object Cataloging in Libraries and Special Collections". = *VRA Bulletin*, v. 34, no. 1 (Spring 2007); továbbá Coburn, Erin, et al. "The Cataloging Cultural Objects Experience: Codifying Practice for the Cultural Heritage Community", IFLA 2009: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/107-coburn-en.pdf> (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)

14 Art and Architecture Thesaurus. http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/aat/ (ellenőrizve: 2009. szept. 28.)